

Verzorgingsstaten in soorten

Op zoek naar ideaal- en reële typen

Wil Arts en John Gelissen¹

Summary

Three Worlds of Welfare Capitalism or More? In search of ideal types and real forms

In this paper we give an overview of the literature regarding Esping-Andersen's typology of welfare states and modified versions of it. We especially focus on classifications which have been developed by Esping-Andersen's critics in order to cope with the following alleged shortcomings which have been identified in his work: (1) The mis-specification of the Mediterranean welfare states as immature continental ones, (2) the labelling of the Antipodean welfare states as belonging to the 'liberal' regime type, (3) a neglect of the gender-dimension in social policy, and (4) a misconception about the position of East-Asian welfare states, in particular Japan. We reconstruct several typologies of welfare states in order to establish, first, whether real welfare states are quite similar to others or whether they are rather unique specimens, and, second, whether there are three ideal-typical worlds of welfare capitalism or more. We come to the conclusion that real welfare states belong to specific types and that the number of ideal-typical welfare states is sooner five or even six, instead of the original three identified by Esping-Andersen.

1. Inleiding

Lange tijd was het in de sociaal-wetenschappelijke literatuur gebruikelijk om de geschiedenis van de verzorgingsstaat te laten beginnen in het Groot-Brittannië van het begin van de jaren veertig. Lord Beveridge, voorzitter van de commissie die het baanbrekende rapport *Social insurance and allied services* (1942) uitbracht, werd namelijk in de naoorlogse literatuur aanvaankelijk niet alleen afgeschilderd als de *auctor intellectualis* en belangrijkste architect van de Britse verzorgingsstaat, maar zelfs van de verzorgingsstaat in het algemeen, dat wil zeggen als een specifiek, nieuw samenlevingstype. De belangrijkste voorstellen uit zijn beroemde commissierapport werden immers niet alleen in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog in belangrijke mate gerealiseerd in het naoorlogse Groot-Brittannië, maar ook in verscheidene andere kapitalistische samenlevingen.

Binnen de sociale wetenschappen was het lange tijd niet slechts gebruikelijk om de geschiedenis van de verzorgingsstaat in Groot-Brittannië te laten beginnen, maar tevens om de latere

uitbouw van de Britse verzorgingsstaat op te vatten als prototype van ontwikkelingen elders (Janowitz, 1976). Pogingen in de jaren vijftig en zestig om een verklaring voor die ontwikkelingen te geven, waren daarom vooral gebaseerd op de Britse ervaringen, zoals die pregnant werden beschreven en geïnterpreteerd in vooral het werk van Marshall (1950, 1963, 1965) en Titmuss (1958). In de jaren zeventig en tachtig groeide echter het besef, dat een grondige bestudering van de Britse verzorgingsstaat niet de beste weg was om greep te krijgen op de ontwikkeling van de verzorgingsstaat als een apart samenlevingstype (Flora & Heidenheimer, 1981). Titmuss (1974) zelf bijvoorbeeld, ging in die tijd onderscheid maken tussen verschillende vormen van sociale politiek die in ontwikkelde kapitalistische samenlevingen, die je met wat goede wil als verzorgingsstaten zou kunnen aanduiden, werden bedreven. Dat hij de niet Brits geïnspireerde vormen van sociale politiek als 'residuaal' afdeed, duidt echter al aan dat hij ontwikkelde kapitalistische samenlevingen die door zo'n politiek werden gekenmerkt eerder als vermeende, dan als echte verzorgingsstaten beschouwde.

Anderen gingen nog een stap verder en lieten de gedachte dat de Britse verzorgingsstaat het prototype was van de verzorgingsstaat als een samenlevingstype *sui generis* los. Verscheidene landenvergelijkende studies waren het resultaat (bijvoorbeeld: Flora & Heidenheimer, 1981; Mommsen, 1981; Wilensky, 1975). Vooral Flora (1983, 1986) verzamelde in die jaren een indrukwekkende hoeveelheid informatie over de ontwikkeling van Europese verzorgingsstaten en verspreidde deze in verscheidene veel geraadpleegde hand- en bronnenboeken. Het enige wat toentertijd nog leek te ontbreken om werkelijk greep te krijgen op de feitelijke ontwikkeling van en variaties tussen verzorgingsstaten, was een omvattende theorie die het mogelijk zou maken om aan de vraag om informatieve verklaringen en vruchtbare interpretaties van het verzamelde materiaal te voldoen. Het duurde echter tot het begin van de jaren negentig voor zulk een 'theorie' werd verschaft.

2. Probleemstelling

Het hoeft gezien het voorafgaande niet te verwonderen dat Esping-Andersens in 1990 gepubliceerde *Three Worlds of Welfare Capitalism*, dat een beloftevolle aanzet tot zo'n theorie bevatte, op grote bijval mocht rekenen (Vergelijk Cnaan, 1992; Hicks, 1991; Offe, 1991). Als men zijn 'theorie' wil plaatsen binnen de verschillende theoretische tradities van de sociologie, dan kan dat misschien nog het beste gebeuren door deze als een moderne uitwerking te beschouwen van theoretische ideeën die al langer te vinden waren in de revisionistische tak van het historisch materialisme. De richtinggevende gedachte achter zijn 'theorie' is dat de klassentegenstellingen binnen kapitalistische samenlevingen minder saillant zijn geworden omdat de arbeidende klasse erin is geslaagd via het mobiliseren van machtsmiddelen en hulpbronnen – dat wil zeggen via electorale strijd en coalitievorming, via vakbondsactie en arbeidsvoorwaardenoverleg – zowel politieke als sociale rechten af te dwingen. Deze gedachte werkt hij uit in een klassen-mobilisatiethese. Klassen zouden de belangrijkste voertuigen voor verandering

zijn en het zijn de machtsverhoudingen tussen de klassen die de uitkomsten van de strijd om de maatschappelijke verdeling bepalen.

Nu staat in zijn inmiddels klassieke boek niet de ontwikkeling van verzorgingsstaten centraal, maar het door hem empirisch bekrachtigde en theoretisch onderbouwde vermoeden dat verzorgingsstaten in soorten komen. Waarom, zo vraagt hij zich af, wordt de kapitalistische wereld, zoals wij die aan het eind van de twintigste eeuw kennen, gekenmerkt door een drietal kwalitatief verschillende verzorgingsstaatslogica's? Waarom kristalliseren moderne kapitalistische natiestaten zich uit in verschillende regimeclusters? Omdat dit verklaringsvragen zijn, vereisen ze een theoretisch antwoord. Het voorlopige en tentatieve antwoord dat hij al op de eerste bladzijde van zijn boek geeft, is in de vorm van een oriënterende uitspraak gegoten: De historische kenmerken van staten, en dan speciaal de geschiedenis van politieke coalitievorming als de meest doorslaggevende oorzaak van verschillen tussen verzorgingsstaten, hebben een bepalende rol gespeeld bij het construeren, het ontstaan en het zich ontwikkelen van bepaalde verzorgingsstaattypen. Meer specifiek heeft een drietal elkaar onderling beïnvloedende factoren daarbij zijns inziens meegespeeld: 1) De aard van de klassenmobilisatie (en dan vooral die van de arbeidende klasse); 2) structuren van klassenpolitieke actie; en, 3) de historisch bepaalde institutionele vormgeving van een bepaald regime.

Dit suggereert dat we steeds terug moeten gaan in de geschiedenis willen we reëel bestaande verzorgingsstaten kunnen typeren als behorende tot de een of andere soort. Dit is echter volgens Esping-Andersen niet nodig. Willen we ze adequaat typeren, dan is het voldoende om te kijken naar twee dimensies van wat hij 'welfare statism' noemt: 1) Hun mate van decommodificatie, dat wil zeggen de mate waarin er rechten op het gebruik van sociale voorzieningen bestaan en de mate waarin iemand in zijn levensonderhoud kan voorzien zonder zich daarvoor op de markt te hoeven begeven; 2) hun soort sociale stratificatie en solidariteit, dat wil zeggen het soort systeem van sociale stratificatie dat door een bepaalde sociale politiek wordt bevorderd en de brede danwel beperkte solidariteit waarop een bepaalde verzorgingsstaat berust.

Esping-Andersen veronderstelde op basis van zijn 'theorie' dat, hoewel de twee dimensies conceptueel gezien onafhankelijk van elkaar zijn, ze toch zodanig empirisch co-variëren dat er verschillende regimeclusters ontstaan. In overeenstemming met deze theoretische verwachting slaagde hij er empirisch in een drietal modellen of ideaaltypen van verzorgingsstaten te identificeren, waarbij de twee dimensies grotendeels parallel bleken te lopen. Zo gaat een grote mate van decommodificatie gepaard met een sterke mate van universalisme (brede solidariteit) in de Scandinavische, door de sociaal-democratische theorie en praktijk beïnvloede verzorgingsstaten. Er is duidelijk sprake van een samengaan van een geringe mate van decommodificatie en een sterke mate van individuele verantwoordelijkheid en zelfstandigheid in de Angelsaksische landen. Ten slotte clusteren de continentale Europese landen samen, doordat ze corporatistisch en etatistisch zijn en een betrekkelijk gematigde vorm van decommodificatie kennen.

Door een theoretisch onderbouwde en empirisch bekrachtigde typologie van verzorgingsstaten te construeren, slaagde Esping-Andersen er, naar eigen zeggen, in twee vliegen in een klap te slaan. Te lang was er zijns inziens namelijk te weinig aandacht besteed aan zowel theorievorming over als onderzoek naar systematische cross-nationale verschillen tussen

verzorgingsstaatsstructuren. De vraag is echter of er, ondanks alle bijval, werkelijk van een triomf kan worden gesproken. Voor het construeren en toetsen van een verzorgingsstaattypologie werd hem namelijk niet alleen door velen lof toegezwaaid, vermengd met opbouwende kritiek, maar werd ook felle, afbrekende kritiek zijn deel.

In dit artikel willen we nader ingaan op de discussie over de typologie van Esping-Andersen zoals die in de afgelopen jaren is gevoerd. Het ligt niet in onze bedoeling aan die discussie een nieuwe draai te geven. Wat wij voorhebben, is slechts orde op zaken te stellen door enerzijds een overzicht te bieden van wat ons inziens de kern van de discussie is en anderzijds door het wege van de belangrijkste argumenten pro en con. De felste kritiek op Esping-Andersens typologie bestaat eruit dat wordt ontkend dat typologieën ook maar de geringste verklarende waarde hebben. Daarom zou zijn schema niets bijdragen aan werkelijke theorievorming over hoe en waarom verzorgingsstaten verschillen. De meer welwillende critici erkennen wel de waarde van zijn typologie, maar menen dat deze niet uitputtend is, of dat een bepaald type in verschillende typen moet worden opgedeeld, of dat (nog) andere dimensies aan de typologie ten grondslag moeten liggen.

3. Ideaaltypen

Hebben ideaaltypen verklarende waarde? De conclusie uit de wetenschapstheoretische literatuur is duidelijk: Niet als ze een doel op zich vormen, maar wel als ze een middel tot een doel zijn, namelijk het uitbeelden van een werkelijkheid die (nog) niet met behulp van wetten valt te beschrijven (Klant, 1972). Dat betekent dat typologieën zinvol zijn in een empirische wetenschap die nog pas in een pril stadium verkeert. Een volwassen empirische wetenschap daarentegen legt de nadruk op theorieconstructie en niet op het formuleren van typologieën. De cruciale vraag is dus of de sociologie een onvolwassen, danwel een volgroeide wetenschap is. Ergens ertussenin, lijkt ons (Vergelijk Ultee, Arts en Flap, 1996). Op haar best is het een jongvolwassen wetenschap en daarom is er binnen de sociologie nogal eens sprake van verschil van mening over de verklarende waarde van typologieën. Zo stelt Lenski (1994), bijvoorbeeld, zich welwillend op als hij betoogt dat typologieën, als we tenminste veronderstellen dat ze zijn gebaseerd op zorgvuldige waarnemingen, zowel een hecht fundament kunnen leggen voor theorievorming, als een aansporing kunnen zijn voor het doen van vernieuwend onderzoek. Opp (1995) daarentegen, is veel terughoudender. Hij stelt dat de vraag of typologieën theoretisch vruchtbaar zijn slechts kan worden beantwoord onder voorwaarde dat de relatie tussen een typologie en de eraan verwante theorieën nader is bepaald en als deze theorieën empirisch zijn bekrachtigd. Een algemeen antwoord op de vraag of op ideaaltypen berustende typologieën verklarende waarde hebben, is dus niet zonder meer te geven. Laten we daarom eerst eens kijken wat Esping-Andersen zelf over de methodologische status van zijn typologie te berde brengt.

Expliciet stelt hij (Esping-Andersen, 1994) de vraag of een verzorgingsstaat slechts de optelsom is van het sociale-beleidsrepertoire van een bepaalde nationale samenleving of dat

deze veeleer een institutionele kracht is die verder gaat dan een bepaald beleidsterrein en dit zelfs te boven gaat. Zijn antwoord is ondubbelzinnig: De verzorgingsstaat kan niet worden opgevat als een optelsom; hij is meer dan een cumulatie van afzonderlijke programma's. Daarom spreekt hij in zijn beroemde boek (Esping-Andersen, 1990) over verzorgingsstaatregimes, namelijk om aan te geven dat in de relatie tussen staat en economie die kenmerkend is voor verzorgingsstaten er sprake is van een complex, met elkaar systematisch verweven geheel van wettelijke en organisatorische kenmerken. Stoutmoedig poneert hij, zoals al eerder opgemerkt, dat als we ons concentreren op de beginselen die ingebed zijn in verzorgingsstaten, we ontdekken dat variaties niet lineair gespreid zijn rond een gemeenschappelijke noemer, maar clusteren rond drie hogelijk verschillende regimetypen. Ieder daarvan kent zijn eigen afzonderlijke logica van organisatie, stratificatie en sociale integratie. Daarom kunnen we drie modellen of ideaaltypen van verzorgingsstaten onderscheiden: *conservatieve*, *liberale* en *sociaal-democratische*. Deze ideaaltypen vinden hun oorsprong in verschillende historische krachten en ze volgen kwalitatief verschillende ontwikkelingstrajecten. In tegenstelling tot de 'ideale' wereld van verzorgingsstaten vertoont de 'reële' wereld echter allerlei hybride vormen. Concrete verzorgingsstaten zullen zelden of nooit zuivere typen zijn, maar meestal of haast altijd mengvormen. Waarom is het dan zinvol om toch ideaaltypen te construeren? Als antwoord op deze vraag stelt Esping-Andersen (1997) dat het nut van ideaaltypering, dat wil zeggen generalisatie, gelegen is in de spaarzaamheidseis die aan verklaringen kan worden gesteld. Daardoor krijgen we het bos te zien in plaats van een groot aantal unieke bomen. Het gevaar van generalisatie is natuurlijk wel, die waarschuwing voegt hij eraan toe, dat het eruit resulterende beeld van het bos weinig overeenkomst meer vertoont met de werkelijkheid.

Het is duidelijk dat Esping-Andersen een Weberiaanse conceptie van ideaaltypen hanteert. Om nog meer duidelijkheid te verschaffen, lijkt het daarom verstandig even terug te grijpen op wat Weber zelf daarover te berde heeft gebracht. Ook lijkt het verstandig om kort de latere wetenschapstheoretische verwerking van Webers ideeën te bezien. Die ideeën zijn nu eenmaal over zijn werk verspreid en niet altijd even helder en ondubbelzinnig verwoord. Wat wel duidelijk is, is dat voor Weber ideaaltypen noch beschrijvende begrippen zijn, noch hypothesen (vergelijk Weber, 1968). Veeleer vormen ze een middel om ondubbelzinnige beschrijving te vergemakkelijken en geven ze richting aan de constructie van hypothesen. Ze zijn dus een middel tot een doel en geen doel op zich. Er is slechts één maatstaf om te bepalen of ideaaltypen vruchtbaar zijn en dat is te bezien of ze succesvol zijn bij het licht werpen op concrete verschijnselen in hun onderlinge afhankelijkheid, in hun oorzakelijke voorwaarden en in hun maatschappelijke belang. Weber onderscheidt twee soorten ideaaltypen, individualistische en holistische (Vergelijk Rogers, 1969; Watkins, 1969). Esping-Andersens ideaaltypen van verzorgingsstaatregimes zijn van het holistische soort. De bedoeling ervan is een panoramisch overzicht te bieden van de globale karakteristieken van een sociale of historische situatie. Het 'idealiserende' van zulke typen zit hem in hun vereenvoudiging en het ontbreken van detaillering; ze benadrukken daardoor de 'wezenlijke' kenmerken van een situatie opgevat als een geheel.

Logisch gezien (Von Kempfski, 1972) is de verzamelnaam verzorgingsstaat een aanduiding voor een bepaalde klasse van samenlevingen, die wordt gekenmerkt door bepaalde eigenschappen. Deze verzameling bestaat volgens Esping-Andersen uit een drietal deelverzamelingen met specifieke kenmerken. De belangrijkste kenmerken zijn zijns inziens twee in getal: decommodificatie en stratificatie. Er is dus sprake van een tweedimensionale eigenschapsruimte. Omdat concrete verzorgingsstaten haast altijd onzuivere typen zijn, kunnen ze tot verschillende deelverzamelingen worden gerekend. Men kan ze echter toch rangschikken, door te kijken welk ideale type – opgevat als uitersten in die rangordening, dus als grensgevallen – ze nog het meest benaderen. Door nu onzuivere concrete verzorgingsstaten te vergelijken met een ideaal type, worden de afwijkingen van de eerste ten opzichte van de laatste gecontrasteerd. Het is de gelijktijdige kenbaarheid van zowel het ideale als het reële type die het mogelijk maakt om holistische ideaaltypen te gebruiken als conceptuele instrumenten ter vergelijking met en voor het empirisch vastleggen van de werkelijkheid (Watkins, 1969). Maar dit is nog niet genoeg. Ideaaltypen zijn immers ook instrumenten om in verklaringen te voorzien. Willen zij aan dat doel beantwoorden, dan moeten ze niet alleen worden begrepen als een begrip-systeem, maar ook als een stelsel van theoretische uitspraken dat toetsbare algemene hypothesen moet bevatten of op zijn minst een interpretatiekader aanbiedt (Hempel, 1965).

Tot wat voor conclusie leidt nu de voorafgaande beschouwing over de verklarende waarde van Esping-Andersens typologie? Tegen de scherpste critici kunnen we inbrengen dat hun kritiek onterecht is, als tenminste aan een aantal voorwaarden is voldaan. De eerste voorwaarde luidt dat de typologie een middel is tot een doel en geen doel op zich vormt. Aan deze voorwaarde voldoet Esping-Andersen waar hij stelt dat het nu zaak is de typen niet langer als afhankelijke, maar veeleer als onafhankelijke variabelen op te vatten en daarmee cross-nationale variaties in afhankelijke variabelen zoals handelingen en houdingen te verklaren. Een tweede voorwaarde is dat de theorievorming over verzorgingsstaten nog in een pril stadium verkeert. Ook dat is het geval. Er zijn immers weinig theoretische alternatieven voorhanden. Hooguit valt te denken aan meer orthodox historisch-materialistische verklaringspogingen als van Thørborn (1995) en De Swaans (1988) synthese van rationele-keuzetheorieën en figuratiesociologische ideeën. Dat betekent dat de constructie van ideaaltypen zinvol kan zijn onder voorwaarde dat deze uiteindelijk tot theorieën leiden. Daarop komen we in de slotparagraaf van dit artikel nog terug.

4. Drie werelden van 'welfare capitalism' of meer?

Voorlopig is er dus genoeg reden om ook de opbouwende kritiek in ogenschouw te nemen. Centraal in die kritische beschouwingen staat niet de vraag naar het nut van typologieën, maar de vraag of andere dan de door Esping-Andersen onderscheiden twee cruciale dimensies misschien relevanter zijn of dat er mogelijk meer dan twee belangrijke dimensies ten grondslag liggen aan de verschillende typen verzorgingsstaten en of, als een van deze vragen of misschien beide bevestigend worden beantwoord, het aantal ideaaltypen misschien meer dan drie be-

draagt. De achterliggende veronderstellingen bij die kritische beschouwingen is dat een betere typologie niet alleen een betere beschrijving van reële typen mogelijk maakt, maar ook een hogere heuristische waarde heeft omdat betere verklaringen en interpretaties dan in het ver-schiet liggen.

4.1. Drie typen

Voor we overgaan tot het weergeven van de verschillende antwoorden die op die vragen zijn gegeven, lijkt het zinnig eerst een wat uitgebreidere, maar nog steeds beknopte beschrijving te geven van Esping-Andersens ideaaltypen. Kenmerkend voor het *liberale type* zijn individualisme en het primaat van de markt. De marktwerking wordt door de staat actief danwel passief gestimuleerd òf door private verzorgingsarrangementen te subsidiëren òf door sociale voorzieningen en uitkeringen op een bescheiden niveau te houden (via bijvoorbeeld een middelen-toets) en deze slechts aan de werkelijk en aantoonbaar behoeftigen te verschaffen. In dit soort verzorgingsstaten vindt er weinig inkomensherverdeling plaats en het domein van sociale rechten is nogal beperkt. Dit verzorgingsregime wordt gekenmerkt door een lage mate van decommodificatie. Het kenmerkende liberale stratificatiebeginsel leidt tot maatschappelijke tweedeling: aan de ene kant komt een minderheid van burgers te staan die een laag inkomen genieten en daarvoor afhankelijk zijn van de staat en aan de andere kant een meerderheid die zich private sociale verzekeringen kan permitteren. In dit soort verzorgingsstaten worden vrouwen aangemoedigd aan het arbeidsproces deel te nemen en dan vooral in de commerciële persoonlijke dienstverlening.

Het *conservatief-corporatistische type* verzorgingsstaat wordt gekenmerkt door een gematigd niveau van decommodificatie. Het is een quasi-privaat systeem van nogal genereuze aan een middelentoets onderhevige sociale voorzieningen en subsidies, die nauw gerelateerd zijn aan eerder verdiend inkomen en gezinsstatus (Hemerijck en Bakker, 1994: 13). Dit soort regime is het historische product van twee onderling sterk verweven tradities, die van de rooms-katholieke sociale politiek aan de ene kant en die van corporatisme en etatisme aan de andere zijde. Deze vermenging heeft twee belangrijke gevolgen gehad in termen van stratificatie. In de eerste plaats wordt de directe invloed van de staat beperkt tot het verschaffen van remedies tegen inkomensderving, voor zover het tenminste gaat om inkomen uit arbeid. Dat betekent dat de solidariteitssfeer nogal smal en corporatistisch blijft. Daarnaast wordt de deelname van (ge-trouwde) vrouwen aan het arbeidsproces sterk ontmoedigd, omdat namelijk corporatistische regimes toegewijd zijn aan het behoud van traditionele gezinsstructuren, wat weer kan worden toegeschreven aan de invloed van de Kerk (Esping-Andersen, 1990: 27). Een ander belangrijk kenmerk van het conservatieve regimetype is het subsidiariteitsbeginsel: de staat zal slechts interveniëren als de mogelijkheden van het gezin om voor zijn leden te zorgen zijn uitgeput (Esping-Andersen, 1990: 27).

In het *sociaal-democratisch type* is het niveau van decommodificatie hoog en het sociaal-democratische beginsel van stratificatie is gericht op het verwezenlijken van een systeem van genereuze universele en sterk herverdelende voorzieningen en uitkeringen, die niet afhankelijk

zijn van welke individuele premie of heffing dan ook en daardoor destratificerend werken. In tegenstelling tot het liberale type wordt in dit soort verzorgingsstaat marktwerking buitengesloten en is er als gevolg daarvan sprake van een wezenlijke universele solidariteit (Esping-Andersen, 1990: 28). De sociale politiek binnen dit type verzorgingsstaat is gericht op het maximeren van de mogelijkheden tot individuele onafhankelijkheid en dan specifiek met betrekking tot vrouwen, ongeacht of zij kinderen hebben of niet, die worden gestimuleerd aan het arbeidsproces deel te nemen en dan vooral in de publieke sector. Landen die tot dit soort verzorgingsstaat kunnen worden gerekend, zijn over het algemeen gehecht aan volledige werkgelegenheid. Immers slechts als zeker is gesteld dat zo veel mogelijk mensen een baan hebben, dan is het mogelijk een solidaristisch verzorgingsbestel op hoog niveau te handhaven.

4.2. ... of meer?

Eerder hebben we al gewezen op de enorme invloed die Esping-Andersens werk heeft gehad op het cross-nationaal vergelijkend onderzoek naar de verschillende wijzen waarop sociale politiek wordt bedreven. Sindsdien hebben verscheidene auteurs echter ook alternatieve typologieën ontwikkeld of één of meer typen toegevoegd aan Esping-Andersens classificatie, dat alles met het oog op het verkrijgen van meer inzicht bij het analyseren van verzorgingsstaten en het verschaffen van meer empirisch raffinement bij het onderzoek van die staten. Uit deze verzameling van verzorgingsstaatstypologieën hebben we zeven classificaties geselecteerd, waarvan we menen dat ze de aandacht richten op belangwekkende kenmerken van verzorgingsstaten die niet expliciet zijn opgenomen in Esping-Andersens typologie. Al deze typologieën en hun belangrijkste kenmerken zijn, kort en bondig samengevat, opgenomen in tabel 1.

Deze alternatieve classificaties hebben betrekking op vier belangrijke punten van kritiek die tegen Esping-Andersens typologie zijn ingebracht: 1) De mediterrane verzorgingsstaten zouden door hem worden veronachtzaamd en als ze al meer dan terloops worden vermeld, dan worden ze nog verkeerd getypeerd, 2) de Australische en Nieuw-Zeelandse verzorgingsstaten zouden door hem ten onrechte tot het liberale type worden gerekend, 3) hij zou het belang van de gender-dimensie in de sociale politiek onderschatten, en 4) hij zou er misvattingen op nahouden ten aanzien van Oost-Aziatische verzorgingsstaten en dan in het bijzonder over de positie van Japan. In de volgende paragrafen zullen we wat dieper ingaan op ieder van deze punten van kritiek en tevens enige alternatieve classificaties behandelen die aan deze kritiek pogen tegemoet te komen.

4.2.1. Mediterrane verzorgingsstaten

Een belangrijk punt van kritiek op Esping-Andersens classificatie betreft, zoals al opgemerkt, het feit dat hij de mediterrane landen niet systematisch heeft opgenomen in zijn typologie. In *The Three Worlds of Welfare Capitalism* behandelt hij slechts Italië en rekent dit tot het corporatistische type, terwijl Griekenland, Portugal en Spanje niet of nauwelijks worden vermeld. Hoewel hij later (Esping-Andersen, 1997: 180) toegaf dat deze landen een aantal belangrijke

kenmerken gemeen hebben, zoals het feit dat ze (met uitzondering van Griekenland) een katholiek stempel dragen en ze worden gekenmerkt door een hoge mate van familialisme, rekende hij ze toch tot het continentale/corporatistische model. Het gemis aan een systematische behandeling van de mediterrane landen in zijn werk heeft tot een levendig debat geleid over het al dan niet bestaan van een *zuidelijk* of *Latijnse Rand*-model van sociale politiek. Katrougalos (1996), bijvoorbeeld, steunt Esping-Andersens stellingname in deze door te argumenteren dat de mediterrane landen geen echt onderscheiden groep vormen, maar veeleer een sub-categorie van het continentale model. Zij zijn corporatistische verzorgingsstaten die nog in een staat van wording verkeren. Wat zij gemeenschappelijk hebben, is het feit dat hun systeem van sociale zekerheid nog onontwikkeld is en dat ze gekenmerkt worden door gelijksoortige sociale en familiestructuren. Anderen (Bonoli, 1997; Ferrera, 1996; Leibfried, 1992) echter, lijkt het verstandiger de Zuid-Europese landen als een onderscheiden cluster te behandelen en ze hebben dan ook classificaties voorgesteld die het bestaan suggereren van een onderscheiden zuidelijk model van sociale politiek. Laten we eens naar ieder van deze voorstellen apart kijken.

Leibfried (1992) maakt een onderscheid tussen vier soorten van sociale politiek en armoedebestrijding binnen de Europese Unie: de *Scandinavische* verzorgingsstaten, de *Bismarckiaanse* landen, de *Angelsaksische* landen en de *Latijnse Rand*-landen. Volgens hem berusten deze vier soorten op verschillende modellen van hoe sociale politiek te bedrijven en sociaal beleid te voeren: het moderne, het institutionele, het residuele en het rudimentaire model. In ieder van deze modellen is de conceptie van sociaal burgerschap anders uitgewerkt (en soms zelfs nauwelijks uitgewerkt!) en vervullen de institutionele arrangementen van de verzorgingsstaat een verschillende functie bij het bestrijden van armoede. Hoe dit ook zij, voor ons is hier vooral van belang dat hij een vierde categorie van landen (de *Latijnse Rand*-landen) toevoegt aan Esping-Andersens typen. Een belangrijk kenmerk van deze landen is, zo benadrukt hij, dat eigenlijk noch een officieel sociaal minimum, noch een minimaal recht op verzorging bestaan. Juist dit kenmerk brengt Leibfried ertoe om het bestaan van een onderscheiden cluster van mediterrane landen te beargumenteren.

Ferrera (1996), Leibfried volgend, probeert de *Latijnse Rand*-landen op een wat systematischer wijze in te voegen in de classificatie van verzorgingsstaatsregimes. Volgens hem bestaan er vier institutionele configuraties van sociale-zekerheidssystemen in de Europese Unie en is het zuidelijke model daar een van. Voor zijn classificatie concentreert hij zich op vier dimensies: 1) De regels die de toegang tot het systeem bepalen (dat wil zeggen de regels die aangeven wie rechtens in aanmerking komt voor een uitkering of voorziening), 2) de voorwaarden waaronder uitkeringen/voorzieningen worden verschaft, 3) de wetten en verordeningen nodig om een systeem van sociale zekerheid te financieren, en 4) de organisatorisch/bestuurlijke arrangementen nodig om zo'n systeem adequaat te laten functioneren. Op basis van deze dimensies maakt hij, net als Leibfried, een onderscheid tussen *Scandinavische*, *Angelsaksische*, *Bismarckiaanse* en *zuidelijke* landen. De Scandinavische landen worden gekenmerkt door een universele dekking tegen levensrisico's en het recht op sociale zekerheid wordt toegekend op basis van inwonerschap. De Angelsaksische familie van verzorgingsstaten wordt eveneens gekenmerkt

Tabel 1: Een overzicht van typologieën van verzorgingsstaten

	Typen van verzorgingsstaten en hun belangrijkste kenmerken	Indicatoren/Dimensies
Esping-Andersen (1990)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Liberaal</i>: Geïngereerde graad van decommodificatie; marktwerking in de sociale zekerheid 2. <i>Conservatief-Corporatistisch</i>: Gematigde graad van decommodificatie; sociale uitkeringen voornamelijk afhankelijk van eerder inkomen en sociale status 3. <i>Sociaal-Democratisch</i>: Hoge graad van decommodificatie; universele en in hoge mate gelijke uitkeringen 	<ul style="list-style-type: none"> • Decommodificatie • Stratificatie
Leibfried (1992)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Angelieksisch (Residueel)</i>: Recht op inkomensoverdrachten; de verzorgingsstaat als laatste redmiddel en als strikte toezichhouder van arbeidsinzet via de arbeidsmarkt 2. <i>Bismarckiaans (Institutioneel)</i>: Recht op sociale zekerheid; de verzorgingsstaat als eerste toevlucht tegen inkomensderving en als laatste werkverschaffer 3. <i>Scandinavisch (Modern)</i>: Recht op werk voor iedereen; universalisme; de verzorgingsstaat als eerst in aanmerking komende werkverschaffer en als verlener van inkomenscompensatie 4. <i>Latijnse Rand (Rudimentair)</i>: verkondiging van het recht op werk en sociale zekerheid; de verzorgingsstaat als semi-institutionele belofte 	<ul style="list-style-type: none"> • Armoede, sociale verzekering en armoedebeleid
Castles & Mitchell (1993)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Liberaal</i>: Lage sociale uitgaven en ontbreken van nivellerende instrumenten in het sociale beleid 2. <i>Conservatief</i>: Hoge sociale uitgaven, maar geringe gebruikmaking van nivellerende instrumenten in het sociale beleid 3. <i>Niet-rechts hegemoniaal</i>: Hoge sociale uitgaven en gebruikmaking van sterk nivellerende instrumenten in het sociale beleid 4. <i>Radicaal</i>: Nivellering van inkomen vóór belastingheffing en premie-overdracht (via marktregulering), maar geringe sociale uitgaven 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitgaven aan sociale zekerheid • Gelijkheid van uitkeringen • Belastingen
Siaroff (1994)	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Protestants Liberaal</i>: Minimale sociale zekerheid voor het gezin, met desondanks een relatief gelijke gender-situatie op de arbeidsmarkt; uitkeringen ten behoeve van het gezin worden aan de moeder uitbetaald, maar zijn betrekkelijk inadequaat 2. <i>Ontwikkeld Christen-Democratisch</i>: Geen sterke activering van vrouwelijke beroepsarbeid, maar sterke aansporing tot zorg voor het gezin 3. <i>Protestants Sociaal-Democratisch</i>: Reële keuze voor vrouwen tussen betaalde arbeid en sociale zekerheid; hogere uitkeringen ten behoeve van het gezin, welke altijd aan de moeder worden uitbetaald; belang van het protestantisme 4. <i>Late vrouwenmobilisatie</i>: Afwezigheid van het protestantisme; uitkeringen ten behoeve van het gezin worden meestal aan de vader uitbetaald; belangrijke mobilisatie van vrouwen ten behoeve van 	<ul style="list-style-type: none"> • Oriëntatie op het sociale welzijn van het gezin • Wenselijkheid van vrouwelijke beroepsarbeid • Aandeel van uitkeringen ten behoeve van het gezin dat aan vrouwen wordt uitbetaald

3. *Sociaal-Democratisch*: Sociaal beleid is gericht op het bereiken van grotere sociale gelijkheid en universele sociale zekerheid

4. *Oost-Aziatisch communautair*: Het primaat van sociale zekerheid ligt bij de groep (families, privé-ondernemingen etc); paternalisme en zelfvertrouwen spelen een belangrijke rol

Ferrera (1996)

1. *Angelsaksisch*: Redelijk uitgebreide dekking door de verzorgingsstaat; sociale bijstand met een middelenroets; gemengd financieringssysteem; een sterk geïntegreerd organisatorisch raamwerk volledig beheerd door een openbaar bestuur
2. *Bismarckiaans*: Sterk verband tussen de positie op de arbeidsmarkt (en/of verantwoordelijkheid voor een gezin) en sociale aanspraken; uitkeringen zijn proportioneel naar inkomen; financiering door middel van sociale premies; redelijk substantiële sociale bijstand; sociale verzekeringen worden voornamelijk beheerd door vakbonden en werkgeversorganisaties
3. *Scandinavisch*: Sociale zekerheid is een burgerrecht; universele dekking; betrekkelijk genereuze vaste uitkeringen voor verschillende sociale risico's; financiering voornamelijk door belastinginkomsten; sterke organisatorische integratie
4. *Zuidelijk*: Een gefragmenteerd systeem van inkomensgaranties gerelateerd aan de positie op de arbeidsmarkt; genereuze uitkeringen zonder een formeel vastgesteld minimum voor sociale bescherming; gezondheidszorg als een burgerrecht; particularisme bij betaling van contante uitkeringen en bij financiering; financiering door middel van premies en belastingheffing

Bonoli (1997)

1. *Brisis*: Laag percentage van sociale uitgaven wordt gefinancierd door middel van premies (Beveridge); lage sociale uitgaven als een percentage van BBP
2. *Continental-Europes*: Hoog percentage van sociale uitgaven wordt gefinancierd door middel van premies (Bismarck); hoge sociale uitgaven als een percentage van BBP
3. *Noords*: Laag percentage van sociale uitgaven wordt uit premies gefinancierd (Beveridge); hoge sociale uitgaven als een percentage van BBP
4. *Zuidelijk*: Hoog percentage van sociale uitgaven wordt door middel van premies gefinancierd (Bismarck); lage sociale uitgaven als een percentage van BBP

Korpi & Palme (1998)

1. *Basiszekerheid*: Aanspraken gebaseerd op burgerschap of premie-bijdragen; toepassing van het flat-rate principe bij uitkeringen.
2. *Corporatistisch*: Aanspraken gebaseerd op de beroeps categorie en arbeidsmarktdelname; toepassing van het inkomsten-gerelateerde principe bij uitkeringen
3. *Omvattend*: Aanspraken gebaseerd op burgerschap en arbeidsmarktdelname; toepassing van het flat-rate en inkomsten-gerelateerde principe bij uitkeringen.
4. *Doelgroep*: Gerechtigdheid op basis van gebleken behoefte; toepassing van het minimum uitkeringsprincipe
5. *Vrijwillig door de staat gesubsidieerd*: Gerechtigdheid op basis van lidmaatschap of premie-bijdragen; toepassing van het flat-rate of inkomsten-gerelateerde principe.

- Gerechtigdheid
- Uitkeringsstelsel
- Regelgeving met betrekking tot financiering
- Organisatorisch-manageriële arrangementen

- Bismarck en Beveridge Model
- Omvang van de uitgaven in het kader van sociale zekerheid

- Criteria om voor een uitkering in aanmerking te komen
- Uitkeringsprincipes
- Wijze waarop een sociaal programma wordt beheerd

door een omvattend systeem van sociale zekerheid, maar slechts op het terrein van gezondheidszorg kan men echt spreken van een universele dekking van risico's. Wat de sociale-zekerheidsregelingen betreft, is er sprake van uniforme tarieven en vaste bedragen en speelt een mid-delentoets een belangrijke rol. Dat betekent dat de publieke regelingen minder genereus zijn en slechts de echt behoeftigen in aanmerking komen voor hulp en zorg. In de derde groep van landen, die van het Bismarckiaanse type, is de relatie tussen aanspraken op sociale zekerheid enerzijds en de positie op de arbeidsmarkt en binnen een gezinsverband uiterst relevant. Bijdragen en premies spelen een belangrijke rol bij de financiering van verschillende regelingen en bijna iedereen valt wel – omdat men er zelf via de beroepsfeer recht op heeft of omdat men via de gezinssfeer van anderen afgeleide rechten kan doen gelden – onder sociale-verzeke-ringsregelingen. De sociale-zekerheidssystemen van de zuidelijke landen, ten slotte, zijn sterk gefragmenteerd. Hoewel er geen sprake is van een vangnetconstructie, er is immers geen officiële minimum, zijn sommige uitkeringen en voorzieningen zeer genereus (zoals bijvoorbeeld ouderdomspensioenen). Daarnaast is de gezondheidszorg institutioneel zo geregeld dat iedere inwoner er recht op heeft. Over het algemeen is de staatsinterventie in de zorgsfeer echter beperkt. Een andere belangrijke karakteristiek van deze landen is de hoge mate van particularisme met betrekking tot het verschaffen van uitkeringen en de financiering ervan, wat zijn uitdrukking vindt in een sterke verspreiding van systemen van patronage en cliëntelisme.

Bonoli (1997) heeft de laatste typologie ontwikkeld die we hier onder het kopje mediterrane verzorgingsstaten willen behandelen. In zijn werk brengt hij twee onderzoeklijnen die zich met de typering van verzorgingsstaten bezighouden bij elkaar. De eerste lijn probeert vooral de *hoeveel*-vraag te beantwoorden (dit gebeurt vooral in de Angelsaksische literatuur), de tweede lijn concentreert zich voornamelijk op de *hoe*-vraag met betrekking tot sociale politiek (aan deze vraag wordt vooral in de continentaal-Europese traditie aandacht besteed). Wat het werk van Esping-Andersen betreft, levert Bonoli vooral kritiek op diens decommodificatiebenadering. Deze zou het zijns inziens onmogelijk maken een duidelijk onderscheid aan te brengen tussen de Bismarckiaanse en de Beveridge-benadering van sociale politiek. Om deze leemte op te vullen, stelt hij beide bovengenoemde vragen en komt daarmee tot een tweedimensionale indeling van verzorgingsstaten. Enerzijds ordent hij ze via de hoeveelheid zorg en zekerheid die ze verschaffen en anderzijds bekijkt hij waar ze op de Bismarck-Beveridge-dimensie kunnen worden geplaatst. Als een empirische indicator voor de eerste dimensie gebruikt hij de hoogte van de sociale-zekerheidsuitgaven als proportie van het Bruto Binnenlands Product. Voor de tweede dimensie gebruikt hij als indicator het antwoord op de vraag of sociale-zekerheidsuitgaven grotendeels via premieheffing worden gefinancierd, dat is de Bismarckiaanse benadering, danwel vooral worden gefinancierd via de belastingen, dat is de Beveridge-manier. Via deze indicatoren komt hij tot een viertal typen verzorgingsstaten: de *Britse* landen, de *continentaal-Europese* landen, de *noordse* landen en de *zuidelijke* landen.

Als we de argumentatie van Leibfried, Ferrera en Bonoli nog eens in samenhang overzien, zoals weergegeven in tabel 1, dan valt op dat hun eerste drie typen sterke overeenkomst vertonen met de drie typen van Esping-Andersen. Daar voegen ze alle drie echter een vierde type aan toe, dat van de mediterrane verzorgingsstaten. Met kracht van argumenten betogen ze alle

drie dat dit type veeleer een eigenstandig type is, dan een subcategorie van het continentale/corporatistische model.

4.2.2. De Tegenvoeters

In zijn *Three Worlds of Welfare Capitalism* rekent Esping-Andersen onze tegenvoeters Australië en Nieuw-Zeeland tot het liberale verzorgingsstaatsregime en wel omdat deze landen slechts in geringe mate publieke zorg en zekerheid verschaffen en als ze dat al doen de toegang tot uitkeringen en voorzieningen controleren via een middelentoets. Castles (1996) is echter van mening dat Australië en Nieuw-Zeeland veeleer een bijzonder benadering volgen bij het verschaffen van sociale zekerheid. Die benadering berust op een gegarandeerd niveau van sociale zekerheid voor degenen die aan bepaalde voorwaarden voldoen. Eén zo'n voorwaarde is behoefte, wat heeft geleid tot het ontstaan in deze landen van het meest omvattende systeem van aan een middelentoets gebonden inkomenssteun in de hele wereld. Een middelentoets is natuurlijk niet voorbehouden aan onze tegenvoeters. Wat wel uniek is, is dat dit systeem niet slechts bestemd is voor degenen die geen inkomen op de arbeidsmarkt kunnen verwerven, zoals in het liberale type het geval is, maar ook via het vaststellen van minimuminkomensniveaus voor degenen die wel arbeid verrichten. Tezamen vormen deze inkomensgaranties de basis voor een heel eigensoortig verzorgingsstaatsregime dat sterk verschilt van de regimes die in Europa en Noord-Amerika zijn te vinden. Inkomensgaranties die zijn ingebouwd in de markt zelf spelen een belangrijke rol bij de institutionele vormgeving van deze verzorgingsstaten.

Castles had al eerder met Mitchell (1993) betoogd, dat er meer wegen zijn naar inkomensverdeling dan via sociale zekerheid. Hun kritiek op Esping-Andersens typologie verloopt, zo heeft Hill (1996) laten zien, via twee lijnen. Door Australië en Nieuw-Zeeland te beschrijven als behorend tot een vierde wereld van verzorgingskapitalisme richtten zij de aandacht allereerst op het feit dat de politieke activiteiten van links in deze twee landen niet zozeer zijn gericht op inkomensnivellering via sociale-zekerheidsarrangementen, alswel via het gelijk maken van de marktinkomens (dat wil dus zeggen vóór belasting- en premieheffing enerzijds en subsidies en uitkeringen anderzijds). Vervolgens stelden zij ook nog een tweede punt aan de orde, dat niet alleen relevant is voor Australië en Nieuw-Zeeland, maar ook voor het Verenigd Koninkrijk. Het toepassen van een middelentoets hoeft niet noodzakelijk te leiden tot een concentratie op slechts de meest berooiden, zoals in de Verenigde Staten het geval is. Een voorkeur voor inkomensnivellering hoeft niet noodzakelijk te leiden tot een universele en solidaristische aanpak, zoals in de Scandinavische landen. Met deze punten van kritiek in het achterhoofd kwamen ook Castles en Mitchell tot een viertal soorten verzorgingsstaten: *liberale*, *conservatieve*, *niet-rechts hegemoniale* en *radicale* regimes. Als indicatoren gebruikten zij het niveau van sociale-zekerheidsuitgaven (dat wil zeggen overdrachten aan huishoudens als een percentage van het BBP), de scheefheid/gelijkheid van de verdeling van het getrokken profijt uit verzorgingsstaatsarrangementen en de hoogte van inkomens- en winstbelasting als percentage van het Bruto Binnenlands Product.

Ander bewijsmateriaal voor de uitzonderlijke positie die de tegenvoetters innemen, en dan speciaal met betrekking tot Australië, kan worden gevonden in de typologie van Korpi & Palme (1998). Hun classificatie baseert zich op de institutionele kenmerken van verzorgingsstaten. In hun werk proberen ze te achterhalen wat aan de ene kant de causale factoren zijn die de institutionele aspecten van een verzorgingsstaat bepalen en wat aan de andere kant de effecten zijn van instituties op het ontstaan van belangen, voorkeuren en identiteiten enerzijds en de mate van armoede en ongelijkheid in een samenleving anderzijds. Zij betogen dat van institutionele structuren kan worden verwacht, dat ze een weerspiegeling zijn van de rol die conflicten tussen belangengroepen in een samenleving spelen, terwijl deze structuren op hun beurt belangrijke kaders vormen voor het verwoorden van de belangen en de identiteiten van burgers. Op die manier kan worden verwacht dat ze coalitievorming tussen burgers onderling zullen beïnvloeden, wat weer invloed heeft op inkomensherverdeling en het voorkomen van armoede. Als basis voor hun classificatie nemen Korpi en Palme de institutionele structuur van twee sociale programma's, namelijk ouderdomspensioenen en uitkeringen bij ziekte. De institutionele structuur van deze twee programma's wordt bepaald door naar een drietal aspecten te kijken. Allereerst kijken ze naar basis waarop aanspraken berusten. Vervolgens nemen ze het uitkeringsniveau in beschouwing en ten slotte kijken ze naar hoe deze programma's worden bestuurd en beheerd (met als indicator de vraag of werknemers- en werkgeversvertegenwoordigers betrokken zijn bij het bestuur ervan). Op basis van deze drie aspecten maken zij een onderscheid tussen een vijftal institutionele ideaaltypen, waarvan er één – het *vrijwillige door de staat gesubsidieerde* type – empirisch leeg is. Resteren een *corporatistisch*, een *basiszekerheid*, een *omvattend* en een *doelgroep* model. De eerste drie modellen corresponderen redelijk met de ideaaltypen van Esping-Andersen, en Australië benadert het laatste type het best.

Ook hier weer zien we dat het Esping-Andersenmodel redelijk overeind blijft, maar dat een aantal landen in plaats van als subcategorie nu als eigenstandig type wordt opgevoerd.

4.2.3. Gender

Van feministische zijde is Esping-Andersen het verwijt gemaakt, dat hij de genderdimensie slechts terloops en dan nog betrekkelijk *ad hoc* heeft verwerkt in zijn werk. Verschillende auteurs hebben gesuggereerd dat een expliciet opnemen van de genderdimensie, met behoud van diens typologie, ons begrip van de variatie in verzorgingsstaten zou kunnen verhogen. Waar het huns inziens aan zou ontbreken, is vooral een systematische discussie van de rol die gezin en familie spelen bij het verschaffen van welzijn en zorg, evenals een diepgaande behandeling van de mate waarin vrouwen uitgesloten zijn van danwel opgenomen worden door de arbeidsmarkt en, tenslotte, zou de geslachtelijke verdeling van betaald en onbetaald werk en dan speciaal van zorg en huishoudelijke arbeid explicieter aan de orde moeten komen (O'Connor, 1993; Orloff, 1993; Sainsbury, 1996).

Ook Siaroff (1994) betoogt dat in de bestaande literatuur de genderdimensie wordt veronachtzaamd, maar hij gaat een stap verder dan de feministische auteurs door een alternatieve typologie te construeren. Om een meer gendergevoelige typologie van verzorgingsstaatreghimes

te ontwikkelen, neemt hij verscheidene indicatoren met betrekking tot genderongelijkheid in werk en sociale zekerheid in ogenschouw. Het komt er kort en krachtig op neer dat hij landen vergelijkt met betrekking tot de keuze die vrouwen in die landen maken tussen of het deelnemen aan het arbeidsproces of hun tijd besteden aan zorg en huishoudelijke arbeid en daarbij een beroep doen op verzorgingsstaatsarrangementen (zoals kinderbijslag en belastingaftrek). Om die keuze zichtbaar te maken, gebruikt hij als indicator: 1) De mate waarin verzorgingsstaten oog hebben voor en zich richten op gezinszorg en -welzijn, 2) een index gebaseerd op de ratio's voor vrouwen en mannen met betrekking tot hun aandeel in arbeidsinkomens en in aantrekkelijke beroepsposities, en 3) de mate waarin binnen verschillende verzorgingsstaten gezinsuitkeringen aan vrouwen in plaats van mannen worden uitgekeerd. Deze indicatoren maken het tezamen mogelijk om een onderscheid te maken tussen een *protestants sociaal-democratisch*, een *protestants liberaal*, een *ontwikkeld christen-democratisch* en een *laat vrouwen mobilisatie* soort van verzorgingsstaatregime. Hoewel de benamingen anders lijken te suggereren, vertoont ook deze typologie een sterke overlap met die van Esping-Andersen. Slechts het laatste model, dat van de (ver)late vrouwenmobilisatie, vormt een toevoeging die overeenkomst vertoont met het eerder onderscheiden zuidelijke type verzorgingsstaat.

4.2.4. Oost-Azië

De constructie van verzorgingsstaatstypologieën heeft lange tijd betrekking gehad op westerse landen. Een van de gevolgen daarvan was dat bijvoorbeeld Japan niet paste binnen dit kader (Vergelijk Nakagawa, 1979; Vogel, 1973). Recentelijk hebben echter verschillende auteurs (bijvoorbeeld Becker, 1996; Goodman & Peng, 1996) de mogelijkheid onderzocht dat een onderscheiden Oost-Aziatisch verzorgingsstaatregime, dat afwijkt van het westerse patroon, kan worden toegevoegd aan Esping-Andersens typologie.

Zo stellen Goodman en Peng (1996) dat er weliswaar significante verschillen bestaan tussen verzorgingsarrangementen in Japan, Zuid-Korea en Taiwan, maar dat ze ook bepaalde zaken gemeen hebben die hun doen verschillen van de westerse typen. Kenmerkend voor Japan is dat dit land 1) een op de familieband gebaseerd systeem kent van zorg en zekerheid dat de behoefte aan een publiek systeem voor een belangrijk deel teniet doet, 2) hetzelfde geldt voor het voorkomen van ondernemingsgewijze zorgarrangementen die sociale zekerheid bieden voor 'kern'personeel, en 3) er een aanvullend publiek systeem van sociale verzekeringen bestaat dat een nogal residueel karakter draagt. Zij argumenteren dat deze zaken ook, min of meer, karakteristiek zijn voor Zuid-Korea en Taiwan.

Becker (1996) stelt een uitbreiding van Esping-Andersens typologie voor die in overeenstemming is met bovenstaande argumenten. Hij poneert dat verzorgingsstaatregimes politieke en economische reguleringsprincipes bevatten, die corresponderen met welzijn- en zorgculturen en met andere culturele patronen binnen samenlevingen. Als bijvoorbeeld een liberale of een sociaal-democratische verzameling van principes dominant is, wat betekent dat beleidmakers en een groot deel van de bevolking deze als vanzelfsprekend beschouwen, dan zullen ze ook weerspiegeld worden in de instituties van de verzorgingsstaat. Zijns inziens kan de geldig-

heid van deze hypothese eenvoudig worden aangetoond voor een *liberaal* (de markt staat centraal, decollectivering/individualisering van familiebanden, weinig staatsinspanningen bij het verschaffen van en de verdeling van zorg en welzijn) en een *sociaal-democratisch* (benadrukking van herverdeling en decommoificatie via de staat) type verzorgingsstaat. De Verenigde Staten zouden het eerste ideaaltype nog het best benaderen, Zweden het tweede. Het *conservatieve/corporatistische* type van Esping-Andersen levert meer problemen op omdat conservatisme en corporatisme niet noodzakelijk samengaan. Weliswaar is corporatisme altijd tevens conservatief, maar het omgekeerde is niet noodzakelijk het geval. Dit brengt Becker ertoe om enerzijds een *traditioneel corporatistisch* type te onderscheiden, dat wordt gekenmerkt door paternalisme en etatisme. Nederland tot aan het begin van de jaren zestig zou dit type goed benaderen. Anderzijds onderscheidt hij een conservatief type dat niet corporatistisch is en dat hij aanduidt als *Oost-Aziatisch communautair*. Dit type verzorgingsstaat, met Japan als standaardvoorbeeld, kenmerkt zich door het belang dat aan de gemeenschap wordt gehecht, of misschien liever aan groepen en groeperingen, en het feit dat sociale zekerheid juist van groepen en groeperingen wordt verwacht en niet van de staat. Ook hier zien we weer dat Esping-Andersens typologie overeind blijft, maar dat er een vierde type aan wordt toegevoegd.

4.3. Ideale en reële typen

De oplettende lezer zal hebben opgemerkt dat we de verschillende in de literatuur vermelde en in tabel 1 weergegeven typen kennelijk niet toevallig zo veel mogelijk in overeenstemming met Esping-Andersens typologie hebben geordend. Wat uit het voorafgaande is gebleken, is namelijk dat er ondanks het verschil in benaming sprake is van een grote soortverwantschap van de verschillende typen. Zo bleek Bonoli's continentaal-Europese type bijvoorbeeld wel heel erg op Esping-Andersens conservatieve type te lijken, omdat in beide typen nu eenmaal premieheffing een belangrijke rol speelt. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld ook voor Castels' en Mitchells niet-rechts hegemoniale type dat een grote mate van overeenstemming vertoont met Esping-Andersens sociaal-democratische type, omdat ze beide een sociale politiek kennen die wordt gekenmerkt door een hoge mate van universalisme en herverdeling. Zo zouden we door kunnen gaan. In plaats daarvan willen we echter een andere vraag aan de orde stellen.

Men zou zich kunnen afvragen of, als de verwantschap tussen de verschillende typologieën zo groot is als wij veronderstellen, deze ook zichtbaar wordt in de feitelijke clustering van landen door de verschillende auteurs over de verschillende typen. Hoewel de auteurs niet allemaal dezelfde landen met behulp van hun classificaties hebben geordend, blijkt er toch sprake te zijn van een dergelijke grote mate van overlap dat deze vraag kan worden beantwoord. In tabel 2 hebben we daartoe allereerst zichtbaar gemaakt welke ideaaltypen die door de critici van Esping-Andersen zijn geconstrueerd grotendeels samenvallen met de door hem al eerder onderscheiden ideaaltypen. Vervolgens hebben we daaraan de ideaaltypen die deze critici additioneel hebben onderscheiden toegevoegd, waarbij we verwante additionele ideaaltypen weer zo veel mogelijk onder één noemer hebben gebracht. Wat resulteert is nu een zestal in plaats van een drietal werelden van verzorgingskapitalisme. Waarmee in ieder geval een antwoord is

Tabel 2: Classificatie van landen volgens de typologieën uit tabel 1

Type:	I	II	III	IV	V	VI
King-Andersen (de-commodification)	Liberaal • Australië • Canada • <u>Verenigde Staten</u> • Nieuw Zeeland • Ierland • Verenigd Koninkrijk	Conservatief • Italië • Japan • Frankrijk • <u>Duitsland</u> • Finland • Zwitserland	Sociaal-Democratisch • Oostenrijk • België • Nederland • Denemarken • <u>Noorwegen</u> • <u>Zweden</u>			
Libfried	Angelsaksisch • <u>Verenigde Staten</u> • Australië • Nieuw Zeeland • Verenigd Koninkrijk	Bismarckiaans • <u>Duitsland</u> • Oostenrijk	Scandinavisch • <u>Zweden</u> • <u>Noorwegen</u> • Finland • Denemarken	Latijnse Rand • <u>Spanje</u> • <u>Portugal</u> • <u>Griekenland</u> • <u>Italië</u> • Frankrijk		
Stiles & Mitchell	Liberaal • Ierland • Japan • Zwitserland • <u>Verenigde Staten</u>	Conservatief • <u>West-Duitsland</u> • Italië • Nederland	Niet-rechts hegemoniaal • België • Denemarken • <u>Noorwegen</u> • <u>Zweden</u>		Radicaal • <u>Australië</u> • Nieuw Zeeland • Verenigd Koninkrijk	
Baroff	Protestants-liberaal • Australië • Canada • Nieuw Zeeland • Verenigd Koninkrijk • <u>Verenigde Staten</u>	Ontwikkeld christen- democratisch • Oostenrijk • België • Frankrijk • <u>West-Duitsland</u> • Luxemburg • Nederland	Protestants sociaal- democratisch • Denemarken • Finland • <u>Noorwegen</u> • <u>Zweden</u>	Laat vrouwen mobilisatie • <u>Griekenland</u> • Ierland • <u>Italië</u> • Japan • <u>Portugal</u> • <u>Spanje</u> • Zwitserland		
Stucker	Liberaal • <u>Verenigde Staten</u>	Traditioneel corporatistisch • Nederland	Sociaal-democratisch • <u>Zweden</u>			Oost-Aziatisch Communitair • <u>Japan</u>
Barrrera	Angelsaksisch • Verenigd Koninkrijk • Ierland	Bismarckiaans • <u>Duitsland</u> • Frankrijk • België • Nederland • Luxemburg • Oostenrijk • Zwitserland	Scandinavisch • <u>Zweden</u> • Denemarken • <u>Noorwegen</u> • Finland	Zuidelijk • <u>Italië</u> • <u>Spanje</u> • <u>Portugal</u> • <u>Griekenland</u>		
Donoli	Brits • Verenigd Koninkrijk • Ierland	Continentaal • Nederland • Frankrijk • België • <u>Duitsland</u> • Luxemburg	Noords • <u>Zweden</u> • Finland • <u>Noorwegen</u> • Denemarken	Zuidelijk • <u>Italië</u> • Zwitserland • <u>Spanje</u> • <u>Griekenland</u> • <u>Portugal</u>		
Porpi & Palme	Basiszekerheid • Canada • Denemarken • Nederland • Nieuw Zeeland • Zwitserland • Ierland • Verenigd Koninkrijk • <u>Verenigde Staten</u>	Corporatistisch • Oostenrijk • België • Frankrijk • <u>Duitsland</u> • Italië • Japan	Omvattend • Finland • <u>Noorwegen</u> • <u>Zweden</u>		Doelgroep • <u>Australië</u>	

gegeven op de vraag die gesteld werd in het kopje van paragraaf 4. In tabel 2 hebben we vervolgens de reële typen, de aanwijzingen volgend van de verschillende auteurs, geordend onder de verschillende ideaaltypen.

Wat nu blijkt, is dat zelfs als men verschillende indicatoren gebruikt om verzorgingsstaten te classificeren, dat dan nog sommige landen te voorschijn komen als standaardvoorbeelden die bepaalde ideaaltypen nog het best benaderen. De Verenigde Staten vormen duidelijk naar ieders mening het prototype van een soort verzorgingsstaat dat misschien nog het best als liberaal (met of zonder de toevoeging: protestants, Angelsaksisch of basis-zekerheid) kan worden aangeduid. Duitsland is dat voor het Bismarckiaanse/continentale/conservatieve ideale type en Zweden voor het sociaal-democratische (Scandinavische/noordse).

Daarmee lijkt de consensus echter op te houden. Italië kan volgens sommigen immers het best tot het tweede, corporatistisch/continentale/conservatieve type worden gerekend, maar behoort volgens anderen met Griekenland, Portugal en Spanje tot een onderscheiden mediterranean type. Hetzelfde geldt voor Australië dat volgens sommigen tot het eerste, liberale type behoort en volgens anderen het prototype is van een eigenstandig, radicaal soort verzorgingsstaat. Japan moet volgens Esping-Andersen op de noemer van het eerste, liberale type worden gebracht, maar is volgens anderen het standaardvoorbeeld van een apart soort Oost-Aziatische verzorgingsstaat. Toch is de consensus wat deze landen en typen betreft groter dan aanvankelijk gedacht, als men beseft dat het hier vooral om discussies gaat over de vraag of bepaalde typen verzorgingsstaten nu eigensoortig zijn dan wel veeleer subcategorieën van bepaalde hoofdsorten vormen.

Een groter probleem vormen de hybride gevallen. Nederland en Zwitserland vormen daar duidelijke voorbeelden van. Als we het Nederlandse geval wat nader bekijken, dan zien we dat Esping-Andersen Nederland tot het sociaal-democratische type rekende, terwijl Korpi en Palme eerder aan het met het liberale type verwante basiszekerheidssoort dachten. De meeste auteurs plaatsen Nederland echter in de tweede, corporatistische/continentale/conservatieve categorie. Dit is ook wat Visser en Hemerijck (1997), misschien wel de beste kenners van de Nederlandse verzorgingsstaat, doen. Curieus genoeg gebeurt dit onder voortdurende en instemmende verwijzing naar het werk van Esping-Andersen. Als we Esping-Andersens klassieke boek er nog eens op naslaan, dan blijkt dit echter niet zo verwonderlijk te zijn. Weliswaar scoort Nederland betrekkelijk hoog op sociaal-democratische kenmerken, maar bepaald niet laag op liberale en conservatieve eigenschappen. Nederland vormt dus inderdaad veeleer een hybride geval, dan een standaardvoorbeeld voor een bepaald ideaaltype. Als men bepaalde eigenschappen belangrijker acht dan andere en ze daarom zwaarder laat wegen en als men andere kenmerken toevoegt of deze voor eerdere kenmerken in de plaats stelt, dan kan men daarom licht tot een andere typering komen.

5. Conclusie en discussie

Voor we conclusies trekken, lijkt het verstandig eerst te bezien hoe Esping-Andersen zelf heeft gereageerd op de diverse pogingen zijn typologie te amenderen. In een reactie op het voorstel van Castles & Mitchell om een vierde type, een radicaal verzorgingsstaatregime, aan zijn typologie toe te voegen, heeft hij welwillend gereageerd. Hij erkent dat het residuele karakter en het feit dat er sprake is van een middelentoets slechts één kant van de medaille van de Australische en Nieuw-Zeelandse verzorgingsstaten vormen. De andere kant, een sterk geïnstitutionaliseerde verzameling van welzijnsgaranties die via de markt zelf lopen, mag niet worden verwaarloosd, meent hij (Esping-Andersen, 1997: 171). Esping-Andersen (1996: 66; 1997: 171) verschaft ook krediet aan het voorstel om een apart mediterraan type toe te voegen. Dit vanwege de soms wel erg genereuze uitkeringen die bepaalde regelingen garanderen, het feitelijk nauwelijks bestaan van sociale voorzieningen en speciaal het katholieke stempel en de hoge mate van familialisme. Hij (Esping-Andersen, 1997) is echter minder overtuigd van het bestaan van een apart Japans of Oost-Aziatisch type. Japan zou veeleer een hybride geval vormen, dat zowel elementen bevat van het corporatief-conservatieve type (zoals beroepssegregatie in zorg en zekerheid en familialisme), als van het residuele model dat typerend is voor liberale verzorgingsstaten. Hij acht het waarschijnlijk dat het Japanse model in de nabije toekomst steeds meer onder druk komt te staan, omdat zowel het verschaffen van zorg en welzijn door de onderneming als door de verwantschapsgroep steeds meer worden bedreigd. Dat betekent dat Japan dan op een tweesprong belandt: of er moet een eind komen aan het residuele karakter van publieke verzorgingsarrangementen of men moet de Amerikaanse weg gaan bewandelen. Een uiteindelijk oordeel over hoe de Japanse verzorgingsstaat het best te typeren valt, moet zijns inziens dus nog even worden uitgesteld.

Al met al kunnen we nu concluderen dat er geen zwaarwegende redenen zijn om het aantal ideaaltypische verzorgingsstaatregimes niet tot vijf of zes uit te breiden. Een hoogst interessante conclusie is dat natuurlijk niet. Interessanter is het antwoord op de vraag of deze uitgebreide typologie tot een theoretisch meer bevredigende en empirisch vruchtbaardere vergelijkende analyse van verzorgingsstaatregimes zal leiden.

Wat de theorievorming betreft, valt op dat het werk van sommige auteurs, net als dat van Esping-Andersen, moet worden geplaatst binnen de revisionistische tak van het historisch materialisme. Dit geldt vooral voor Korpi en Palme, maar ook voor sommige feministen. Het zou de moeite waard zijn om tot een theoretische reconstructie te komen van de verschillende revisionistische bijdragen en deze onder te brengen in een deductief-nomologisch systeem van uitspraken, waaruit met behulp van bijkomende veronderstellingen nieuwe voorspellingen kunnen worden afgeleid. Dan wordt de heuristische meerwaarde immers pas duidelijk.

Het werk van de andere hier behandelde auteurs is sterk empiricistisch van aard. Als we toch naar een onderliggende theoretische notie zoeken, dan kan die gevonden worden in een wel erg algemene oriënterende uitspraak, die stelt dat overeenkomstige oorzaken overeenkomstige gevolgen hebben. Gezien hun benoeming van de verschillende typen, die vooral geografisch en ideologisch van aard is, lijken als belangrijkste oorzaken vooral de dwang der omstan-

digheden en de ambities van de politici te worden beschouwd. De eerste factor zou kunnen worden vertaald in een soort 'challenge-response'-hypothese. Vergelijkbare omstandigheden, zouden tot vergelijkbare verzorgingsstaatregimes leiden. De tweede factor zou in diffusie-termen kunnen worden verwoord. Verzorgingsstaatregimes worden dan opgevat als sociale uitvindingen en er zou in deze opvatting een zekere Wahlverwantschaft bestaan tussen het type regime en de dominante theïstische en/of atheïstische ideologie in een bepaald land. Of het de moeite waard is deze wel erg grove hypothesen verder uit te werken, valt nog te bezien. Voorlopig lijkt het ons belangrijker te concluderen dat, gegeven het empiricistische karakter van hun werk, er voornamelijk weinig in de weg lijkt te staan van een incorporatie van hun bevindingen in een revisionistisch historisch materialistisch kader.

Ten slotte de empirie. Deze typologie maakt het mogelijk cross-nationale variaties in houdingen en handelingen en hun gevolgen in principe te verklaren door verzorgingsstaatregimes als onafhankelijke variabele in de analyses op te nemen. Zo is binnen de revisionistische tak van het historisch materialisme (Esping-Andersen & Korpi, 1984; Esping-Andersen, 1990; Korpi, 1983) de hypothese geponoerd dat de aard van het verzorgingsstaatregime de mate van steun voor bepaalde vormen van sociale politiek beslissend zou beïnvloeden. Een type dat wordt gekenmerkt door universalisme zou de grootste steun genereren en regelingen die slechts voor minderheden gelden zouden er niet in slagen de steun van meerderheden te verwerven. Toetsing van deze hypothesen (Papadakis & Bean, 1993; Peillon, 1996) heeft wel tot enige empirische ondersteuning geleid, maar de uitkomsten kunnen toch niet echt bemoedigend worden genoemd. Veel bemoediger waren de uitkomsten van een poging (Gundelach, 1994) cross-nationale verschillen in waarden met betrekking tot welzijn en zorg te verklaren met behulp van de door Esping-Andersen onderscheiden verzorgingsstaatregimes. Ook Svalfors' (1997) toetsing van de hypothese dat verschillende verzorgingsstaatregimes de houdingen van mensen ten aanzien van inkomensherverdeling op een duidelijk onderscheiden wijze beïnvloeden, leidde tot een bekrachtiging. Voor ons is hier vooral van belang, dat hij niet alleen Esping-Andersens typen, maar ook Castles' en Mitchells radicale type in zijn typologie had opgenomen. Wat de invloed van verzorgingsstaatregimes op sociale handelingen en hun effecten betreft, is het moeilijker conclusies te trekken. Veel van dit soort onderzoek heeft namelijk betrekking op de distributieve effecten van verzorgingsstaatregimes. Omdat die regimes vaak mede in termen van hun beoogde sociale stratificatie worden beschreven, sluipt er dan al gauw een tautologisch element in de verklaringen. Gunstige uitzonderingen vormen Heady et al. (1997) en Korpi en Palme (1998). Aan de hand van paneldata laten Heady et al. (1997) zien dat verzorgingsstaatregimes niet alleen het beoogde resultaat hebben, maar ook onbedoelde gevolgen genereren. Zoals beoogd en verwacht is de nivellerende en armoedebestrijdende werking van sommige regimes (en dan vooral de sociaal-democratische) groter dan van andere. Maar de staatsinterventie heeft als onbedoeld en ongewenst gevolg dat de nivellerende en armoedebestrijdende werking van de arbeidsmarkt (dus vóór overheidsingrijpen) minder wordt. Korpi en Palme (1998) vinden dat een aantal institutionele regelingen die typerend zijn voor bepaalde verzorgingsstaatregimes niet alleen onbedoelde, maar zelfs averechtse gevolgen hebben. Ze spreken dan ook over een herverdelingsparadox.

Al met al verschaffen deze conclusies genoeg redenen om het werk aan en met de resulterende verzorgingsstaattypologie voort te zetten. Prioriteit daarbij verdient het beter uitwerken van de eraan ten grondslag liggende theorie, omdat dan de voorspellingen niet meer op een impressionistische wijze aan de theorie hoeven te worden ontleend, maar logisch kunnen worden afgeleid. Dan pas is immers strenge toetsing van de theorie mogelijk en blijkt wat de werkelijke heuristische waarde van de typologie is.

Noot

1. Onderzoekschool AWSB/WORC en Departement Beleids- en Organisationswetenschappen/Sociologie, Katholieke Universiteit Brabant, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg. E-mail W.A.Arts@KUB.NL en J.P.T.M.Gelissen@KUB.NL.

Literatuur

- Becker, U. (1996), Over de typologie van welvaartsbestellen: Esping-Andersens theorie in discussie. *Beleid & Maatschappij*, 23, 19-30.
- Bonoli, G. (1997), Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, 26, 351-372.
- Castles, F.G. & Mitchell, D. (1993), Worlds of welfare and families of nations. In F.G. Castles (ed.), *Patterns of public policy in Western democracies*. Dartmouth Publishing Company.
- Castles, F.G. (1996), Needs-based strategies of social protection in Australia and New Zealand. In G. Esping-Andersen (Ed.). *Welfare states in transition: national adaptations in global economies*. London: Sage Publications.
- Cnaan, R.A. (1992), Three worlds of welfare capitalism. *Acta Sociologica*, 35, 69-71.
- Esping-Andersen, G. & Korpi, W. (1984), Social policy as class politics in post-war capitalism. In J. Goldthorpe (ed.), *Order and conflict in contemporary capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990), *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1994), Welfare states and the economy. In N.J. Smelser & R. Swedberg (eds.), *The handbook of economic sociology* (pp. 711-732). Princeton/New York: Princeton University Press /Russell Sage Foundation.
- Esping-Andersen, G. (1996), Welfare states without work: the impasse of the continental European model. In G. Esping-Andersen (ed.). *Welfare states in transition* (pp. 66-87). London: Sage.
- Esping-Andersen, G. (1997), Hybrid or unique? The Japanese welfare state between Europe and America. *Journal of European Social Policy*, 7, 179-189.
- Ferrera, M. (1996), The 'southern model' of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6, 17-37.
- Ferrera, M. (1996), *A new social contract? The four social Europes: between universalism and selectivity*. EUI Working Paper RSC No 96/36. Florence: European University Institute.
- Flora, P. (1983), *State, economy, and society in Western Europe 1815-1975. A data handbook*. Vol. 1, *The growth of mass democracies and welfare states*. Frankfurt: Campus.
- Flora, P. (ed.) (1986), *Growth to limits. The Western European welfare states since World War II*, 4 volumes, Berlin: de Gruyter.

- Flora, P. & Heidenheimer, A.J. (eds.) (1981), *The development of welfare states in Europe and America*. New Brunswick: Transaction.
- Goodman, R. & Peng, I. (1996), The East Asian welfare states: peripatetic learning, adaptive change, and nation-building. In G. Esping-Andersen (ed.) *Welfare states in transition* (pp. 192-224). London: Sage.
- Gundelach, P. (1994), National value differences. Modernization or institutionalization? *International Journal of Comparative Sociology*, 35, 37-58.
- Heady, B., Goodin, R.E., Muffels, R. & Dirven, H-J (1997), Welfare over time: three worlds of welfare capitalism in panel perspective. *Journal of Public Policy*, 17, 329-359.
- Hemerijck, A.C. & Bakker, W.E. (1994), De pendule van perspectief. In G. Engbersen, A.C. Hemerijck & W.E. Bakker (eds.). *Zorgen in het Europese huis* (pp. 21-58). Amsterdam: Boom.
- Hempel, C.G. (1965) [1952], Typological methods in the natural and the social sciences. In *Aspects of scientific explanation and other essays in the philosophy of science* (pp. 155-172). New York/London: The Free Press/Collier-MacMillan.
- Hicks, A. (1991), The three worlds of welfare capitalism. *Contemporary Sociology*, 20, 399-401.
- Hill, M. (1996), *Social policy: a comparative analysis*. London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Janowitz, M. (1976), *Social control of the welfare state*. New York: Elsevier.
- Katrougalos, G.S. (1996), The south European welfare model: the Greek welfare state in search of an identity. *Journal of European Social Policy*, 6, 39-60.
- Kempfski, J. von (1972), Zur logik der Ordnungsbegriffe, besonders in den Sozialwissenschaften. In H. Albert (Hsg.), *Theorie und Realität. Ausgewählte Aufsätze zur Wissenschaftslehre der Sozialwissenschaften* (pp. 115-138). Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Klant, J. J. (1972), *Spelregels voor economen*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Korpi, W. (1983), *The democratic class struggle*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Korpi, W. & Palme, J. (1998), The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63, 661-687.
- Leibfried, S. (1992), Towards a European welfare state? On integrating poverty regimes into the European community. In Z. Ferge & J.E. Kolberg (eds.), *Social policy in a changing Europe*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Lenski, G. (1994), Societal taxonomies: mapping the social universe. *Annual Review of Sociology*, 20, 1-26.
- Marshall, T.H. (1950), *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, T.H. (1963), *Sociology at the cross-roads and other essays*. London: Heinemann.
- Marshall, T.H. (1965), *Social policy*. London: Hutchinson.
- Marshall, T.H. (1981), *The right to welfare and other essays*. London: Heinemann.
- Mommsen, W.J. (ed.) (1981), *The emergence of the welfare state in Britain and Germany*. London: Croom Helm.
- Nakagawa, Y. (1979), Japan the welfare super-power. *Journal of Japanese Studies*, 5, 5-51.
- Offe, C. (1991), The three worlds of welfare capitalism. *American Journal of Sociology*, 96, 1555-1557.
- O'Connor, J.S. (1993), Gender, class and citizenship in the comparative analysis of welfare state regimes: theoretical and methodological issues. *British Journal of Sociology*, 44, 501-518.
- Opp, K-D. (1995), *Methodologie der Sozialwissenschaften*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Orloff, A.S. (1993), Gender and the social rights of citizenship: the comparative analysis of gender relations and welfare states. *American Sociological Review*, 58, 303-328.
- Papadakis, E. & Bean, C. (1993), Popular support for the welfare state: a comparison between institutional regimes. *Journal of Public Policy*, 13, 227-254.

- Peillon, M. (1996), A qualitative comparative analysis of welfare legitimacy. *Journal of European Social Policy*, 6, 175-190.
- Rogers, R.E. (1969), *Max Weber's ideal type theory*. New York: Philosophical Library.
- Sainsbury, D. (1996), *Gender, equality, and welfare states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siaroff, A. (1994), Work, welfare and gender equality: a new typology. In D. Sainsbury (ed.), *Gendering welfare states*. Sage Modern Politics Series Volume 35. London: Sage Publications.
- Svallfors, S. (1997), Worlds of welfare and attitudes towards redistribution: a comparison of eight Western nations. *European Sociological Review*, 13, 283-304.
- Swaan, A. de (1988), *In care of the state*. Cambridge: Polity Press.
- Therborn, G. (1995), *European modernity and beyond. The trajectory of European societies 1945-2000*. London: Sage Publications.
- Titmuss, R. (1958), *Essays on the welfare state*. London: Allen & Unwin.
- Titmuss, R. (1974), *Social policy*. London: Allen & Unwin.
- Ultee, W., Arts, W. & Flap, H. (1996), *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Visser, J. & Hemerijck, A. C. (1997), *A Dutch miracle: job growth, welfare reform and corporatism in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vogel, E. (1973), *Japan as number one: lessons for America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Watkins, J.W.N. (1969) [1953], Methodological individualism and non-Hempelian ideal types. In L.J. Kimmerman (ed.), *The nature and scope of social science: a critical anthology*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Weber, M. (1968) [1922], *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Wilensky, H.L. (1975), *The welfare state and equality*. Berkeley: University of California Press.